

УДК 332.1
JEL F44

УКРАЇНА В УМОВАХ ГЛОБАЛЬНОЇ ЕКОНОМІЧНОЇ ТУРБУЛЕНТНОСТІ: ТЕОРЕТИЧНИЙ ПІДХІД

Поснова Т. В.,

кандидат економічних наук, доцент кафедри економічної теорії, Університет державної фіскальної служби України

- А** Актуальність статті обумовлена тим, що з початком третього тисячоліття виникла нова економічна реальність, яка характеризується глибокими потрясіннями, обумовленими великою кількістю нових явищ та процесів, таких як трансформація економічних систем, формування постіндустріального суспільства, інформаційної економіки, освіти, економіки змін, що у свою чергу викликані глобалізацією, інформатизацією та комп'ютеризацією. До переліку глибоких змін останнє десятиліття додало ще й небувалу системну інтегровану кризу, що відображає нестійкість, турбулентність, мінливість сучасного світу. Метою статті є розкриття природи і причин глобальної економічної турбулентності та визначення місця України у цих процесах. У статті встановлено, що турбулентність характеризується двоїстою природою: у часі – широким спектром хвилеподібних коливань основних економічних параметрів, а у просторі – значною нерівномірністю соціального та економічного розвитку. Причинами виникнення турбулентності є: фінансовий капітал; ресурсні війни; глобальна соціально-економічна криза; глобальні кліматичні зміни. У статті зроблені висновки про те, що враховуючи закони турбулентної ентропійної логіки, необхідно визначити не одну траєкторію розвитку соціально-економічної системи, а сукупність найімовірніших змін. Знання законів турбулентної логіки дозволить визначити не лише траєкторію розвитку системи, а й ціле векторне поле найбільш вірогідних хвилеподібних змін.
- К** турбулентність, циклічність економіки, економічна нестабільність, економічна криза.

УКРАИНА В УСЛОВИЯХ ГЛОБАЛЬНОЙ ЭКОНОМИЧЕСКОЙ ТУРБУЛЕНТНОСТИ: ТЕОРЕТИЧЕСКИЙ ПОДХОД

Поснова Т. В.,

кандидат экономических наук, доцент кафедры экономической теории, Университет государственной фискальной службы Украины

- А** Актуальность статьи обусловлена тем, что с началом третьего тысячелетия возникла новая экономическая реальность, которая характеризуется глубокими потрясениями, обусловленными большим количеством новых явлений и процессов, таких как трансформация экономических систем, формирование постиндустриального общества, информационной экономики, образования, экономики изменений, которые в свою очередь вызваны глобализацией, информатизацией и компьютеризацией. К этому перечню глубоких изменений последнее десятилетие добавило еще и небывалый системный интегрированный кризис, который отображает неустойчивость, турбулентность, изменчивость современного мира. Целью статьи является раскрытие природы и причин глобальной экономической турбулентности и определение места Украины в этих процессах. В статье установлено, что турбулентность характеризуется двоистой природой: во времени – широким набором волнообразных колебаний основных экономических параметров, а в пространстве – значительной неравномерностью социального и экономического развития. Причинами возникновения турбулентности являются: международный финансовый капитал, ресурсные войны, глобальный социально-экономический кризис; глобальные климатические изменения. В статье сделаны выводы о том, что учитывая законы турбулентной энтропийной логики, необходимо определить не одну траекторию развития социально-экономической системы, а совокупность наиболее вероятных изменений. Знание законов турбулентной логики позволит определить не только траекторию развития системы, но и целое векторное поле наиболее вероятных волнообразных изменений.
- К** турбулентность, цикличность экономики, экономическая нестабильность, экономический кризис.

UKRAINE IN CONDITIONS OF GLOBAL ECONOMIC TURBULENCE: A THEORETICAL APPROACH

Posnova T. V.,

PhD in economics, associate professor of the department of economic theory, University of the State Fiscal Service of Ukraine

- A** Actuality of the article is conditioned upon the fact that with the beginning of the third millennium there appeared a new economic reality, which is characterized by deep upheavals. They are caused by diversity of the new phenomena and processes, such as transformation of the economic systems, formation of postindustrial society and information economy, education, economy of changes due to globalization, informatization and computerization. To the list of deep changes the last decade added the unprecedented integrated system crisis, which represents instability, turbulence and changeability of modern world. The present article aims to outline the origin and reasons of global economic turbulence and place of Ukraine in these processes. It is stated, that turbulence is characterized by ambivalent nature: in time - by the wide spectrum of undulating vibrations of basic economic parameters, and in space - by the considerable unevenness of social and economic development. The origins of turbulence are: financial capital; resource wars; global socio-economic crisis; global climate changes. This article has shown that when taking into account the laws of turbulent entropy logics it is necessary to outline numerous trajectories of development of the socio-economic system that is a complex of the most potential changes. Knowledge of laws of turbulent logic will allow defining the trajectory of the system development, and whole vector field of the most possible undulating changes.
- K** turbulence, cyclical economy, economic instability, economic crisis.

Постановка проблеми. Розвиток світової економіки початку XXI століття характеризується зростанням турбулентності та відновленням циклічного кризового компонента розвитку. На рубежі третього тисячоліття виникла нова економічна реальність, що характеризується глибокими потрясіннями, обумовленими великою кількістю нових явищ та процесів, таких як всебічна трансформація економічних систем, формування постіндустріального інформаційного суспільства, економіки знань, освіти, економіки змін, що викликані глобалізацією, інформатизацією, комп'ютеризацією тощо. Останнє десятиліття додало до цього переліку глибоких змін ще й небувалу системну інтегровану кризу, що виражає нестійкість, турбулентність, мінливість сучасного світу.

Запуск епохи турбулентності, непорядкованих процесів на початку XXI століття був обумовлений деякими визначними подіями: терористична атака 11 вересня 2001 року, початок війни в Афганістані (2001), Іраку (2003), глобальна економічна криза (2008), «арабська весна» (2010), поступовий початок перманентної війни у Сирії, Лівії, Ємені. Не обійшли ці процеси й Україну, революція 2013–2014 років поклатала початок російської агресії проти України та війни на Сході України. Початок нової епохи став осмислюватися не тільки багатьма політологами, економістами, соціологами, а й могутніми державними організаціями. Зокрема, цієї теми торкнулася і Рада розвідки США у своєму докладі «Глобальні тенденції 2025: Змінений світ» [13].

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Проблему циклічності економічного розвитку досліджувало багато вчених, однак питання економічної турбулентності та зв'язок з нею економічних криз досліджується у відносно невеликій кількості праць деяких іноземних вчених, зокрема Ф. Котлера та Дж. А. Касліоне [9; 10], Т. Мюллера [16], П. Едгар [6], В. Бурлачкова [1], М. Васильєвої [2], Г. Журавльової [7], С. Дятлова [5]. Серед вітчизняних вчених цією проблемою займаються такі автори, як І. Дем'янчук [3; 4], О. Мостіпака [11], П. Захарченко [8], Л. Сибирка [12], А. Хетманчук та А. Сучолинський [14]. Разом з тим питання економічної турбулентності та визначення місця України у цих процесах залишаються малодослідженими.

Мета статті – розкрити природу та причини глобальної економічної турбулентності й визначити місце України у цих процесах.

Виклад основного матеріалу. У найбільш загальному вигляді під турбулентністю розуміють поширене явище самоорганізації, у результаті якого відбуваються регулярні або нерегулярні (хаотичні) переходи від непорядкованості до впорядкованості. Суспільний інтерес до подібних явищ виник у 1960-х роках, коли з'явилася синергетика. Однак такі вчені, як М. Жуковський, К. Ціолковський, О. Рейнольдс у гідродинаміці явище турбулентного переходу почали вивчати ще на початку XX століття.

Щодо турбулентності в економіці, то в науковій літературі поки що немає однозначного визначення цього поняття. Щоб розібратися у цьому питанні, необхідно порівняти термін «турбулентність» з термінами близьким за значенням та з протилежним йому. Протилежним є поняття «стійкість». Сійкість в економічному аспекті – це здатність об'єкта економіки виконувати свої функції та зберігати основні параметри в межах встановлених норм за умов впливу усіх зовнішніх та внутрішніх факторів, тобто це збалансованість процесів у господарській системі. Таким чином, в умовах збалансованості швидкості економічних процесів, що протікають, повинні бути однаковими. В свою чергу турбулентність можна назвати динамічністю. Іноді турбулентність отожднюють з кризою, однак ці поняття слід розмежовувати. Криза – це максимальне загострення протиріч у соціально-економічній системі, що загрожує її життєздатності у навколишньому середовищі. Економічна криза характеризується різким та значним падінням виробництва, порушенням виробничих зв'язків, зростанням безробіття, банкрутством підприємств та загальним економічним спадом. Турбулентність, на відміну від кризи, як відзначає В. Бурлачков, – це поступова зміна ролей та правил гри у міжнародному економічному просторі [1, с. 91].

Турбулентність характеризується двоїстою природою: у часі – широким спектром хвилеподібних коливань основних економічних параметрів, а у просторі – значною нерівномірністю соціального та економічного розвитку. Універсальні загрози, з якими сьогодні стикається усе людство (ресурсні, кліматичні, демографічні та інші), накладаються на ризики, що характерні для певних регіонів та створюють своєрідну матрицю потенційних турбулентностей.

І. Дем'янчук у своїх статтях пише, що розвиток світової економіки протягом останніх 20 років свідчить про те, що тривалість кожної фази циклу суттєво скоротилася, вони змінюють одна одну швидко і непрогнозовано. Таке явище дістало

назву ринкової турбулентності. Виходячи з цього, турбулентність в економіці означає швидкі, непрогнозовані, контрастні зміни, на які важко впливати засобами державного регулювання [3, с. 89].

Г. Журавльова під турбулентністю розуміє особливо складну траєкторію руху і національної економіки, і окремої фірми у «вихровому потоці» різноманітних змін, в якому їм доводиться постійно виживати та забезпечувати поступальний рух вперед. Турбулентність означає крайній ступінь нестабільності глобальної економічної системи, коли вірогідність досягнення точки її біфуркації чи злому дуже висока. Турбулентність характеризується усепроникаючим ризиком у різних секторах – фінансовому та реальному, що здатні викликати деградацію та навіть розвал даної системи, нової конфігурації переділу глобального світу, ресурсів країн, посилення конфлікту різних культур, розв'язання регіональних збройних конфліктів [7].

Ф. Котлер та Дж. А. Касліоне у своїй праці «Бізнес в умовах хаосу: менеджмент і маркетинг в епоху глобальних потрясінь» пишуть: «Сьогодні у світовій економіці склалась ситуація «взаємної вразливості», в умовах якої дії компанії або країни на окремому ринку зачіпають величезну кількість інших ринків. Передбачити, як дії компанії позначаться на всіх інших учасниках ринку, неможливо, але її керівники зобов'язані принаймні уявляти наслідки цих дій для самої компанії. Підприємства потребують захисних систем, які допомагають впоратись з потрясіннями – з ризиками і загрозами, які піддаються кількісній оцінці, а також з невизначеністю, яка такій оцінці не піддається. Ці захисні системи повинні включати в себе «засоби раннього виявлення» зон економічної турбулентності, механізм сценарного планування для вироблення оптимального методу дій і «систему швидкого реагування» – стратегію адаптації до мінливого ринку. Керівники більшості фірм виходять з припущення, що економіка працює за принципом самопідтримуючої рівноваги, суть якої – у незмінному відновленні балансу після черги злетів і падінь. Дійсно, останні сто років економічної історії підтверджують ідею циклічності розвитку ринків: роки піднесення і зростання неминуче змінюються роками спаду і жорсткої економії. Однак в економіці новітнього часу закон циклічного розвитку вже не діє. Тепер нормальним станом економіки стали безперервні потрясіння. Учасники ринку, вразливість яких підвищилась, змушені вживати заходів для самозахисту, а також повинні бути готовими до несподіваної появи нових можливостей, таких як шанси на повне витіснення конкурента, зайняття вільної ніші або поглинання суперника. Щоб не

втратити таку можливість, необхідно утриматись від різкого скорочення витрат за всіма напрямками навіть тоді, коли всі довкола чинять саме так. З прискоренням темпу змін зростає і масштаб потрясінь, до яких вони призводять. Взаємна вразливість ринків, банківських систем і корпорацій означає, що обурення в одному секторі призводять до різних зрушень в іншому. Це так званий «ефект метелика», помах крил якого викликає незначні зміни в навколишньому середовищі, здатні в результаті впливати на траєкторію руху торнадо на іншому кінці планети. Далекоглядні лідери пильно стежать за появою таких «метеликів» у своїх галузях» [9].

На думку Ф. Котлера, джерелом особливо важких потрясінь є такі фактори.

1. **Технологічний прогрес та інформаційна революція.** Перевантаженість інформацією, від якої страждають сьогодні і люди, і ринки, стала причиною того, що зараз важко оцінити реальну важливість тих чи інших даних, тому що в умовах сьогодення інформація та комунікація – це вже не окремі елементи чи функції, бо без інформації немає комунікації, а без комунікації немає інформації.
2. **Проривні інновації.** Деякі нові технології викликають радикальні перетворення на ринку. Окрема технологія може практично миттєво застаріти, і в результаті хаос посилюється. І так звані «порушники порядку» майже завжди перемагають.
3. **Посилення економік країн-аутсайдерів.** Країни Азії в майбутньому почнуть так само панувати у світовій економіці, як США і Європа панували в ній останні два століття. Йдуть глобальні зміни балансу світових сил.
4. **Гіперконкуренція.** Внаслідок постійного виникнення нових технологій на ринку з'являються пропозиції, які настільки не схожі на всі попередні, що їх неможливо оцінити і регламентувати за допомогою існуючих стандартів. З'являються абсолютно нові підходи до бізнесу. Це означає, що концепція довгострокової конкурентної переваги вичерпала себе. Інноваційні компанії посилюють хаотичний характер ринку, отримуючи надприбутки, і або рухаються далі, або віддають нову нішу конкурентам-наслідувачам, які випускають дешеві копії оригінальних продуктів, скорочуючи прибуток їхніх авторів.
5. **Державні інвестиційні фонди.** Ці фонди мають колосальний вплив на економічні процеси у світовому масштабі. Так, Китай в період економічної кризи 2008 року

проінвестував значні кошти в США для підтримки долара і американської економіки в цілому і тим самим підтвердив на практиці концепцію взаємної вразливості. Фінансова експансія Китаю і країн – експортерів нафти веде до послаблення впливу США та Європи. Вартість загальних активів Сінгапуру, Кувейту, ОАЕ і Китаю сьогодні сягає \$4 трлн, а географія їх інвестицій охоплює весь світ.

6. **Екологія.** Сьогодні стрімке посилення негативних явищ в екології не дає можливості економістам прорахувати та дати відповіді на ряд запитань: у скільки обійдеться країнам і компаніям збільшення норм викидів парникових газів? Які галузі будуть процвітати, а які прийдуть в занепад? Як глобальне потепління позначиться на видобутку корисних копалин, сільському господарстві, водокористуванні?

7. **Зростання впливу споживачів на виробників.** Сьогодні влада над брендами перейшла до споживачів. Рекламодавці змушені боротись за увагу аудиторії, а фірми – реагувати на критику клієнтів. Користувачі миттєво повідомляють один одному в Інтернеті про неякісні товари або послуги. Сарафанне радіо в режимі онлайн стало ще одним джерелом нестабільності на ринку [9].

Загалом ознайомившись з різними підходами до причин виникнення турбулентності, можна сказати, що ними є:

- міжнародний фінансовий капітал, потоки якого переміщуються по всьому світу практично миттєво, що супроводжується зміною

течій робочої сили, матеріалів енергії; цей капітал є всепроникаючим, «плинним» та безвідповідальним;

- ресурсні війни, які стають дедалі більш жорстокими;
- глобальна соціально-економічна криза, що проявляється через масштабне використання ресурсомістких технологій масового виробництва, які забруднюють навколишнє середовище, а також глобальний демографічний перехід, що полягає у значній трансформації закону зростання загальної кількості населення Землі на фоні загального зниження темпів росту населення Землі, демографічні зміни нерівномірні за різними регіонами (різні цивілізації, держави, етноси перебувають на різних демографічних стадіях);
- глобальні кліматичні зміни, що становлять собою результат взаємодії природних факторів та діяльності людини.

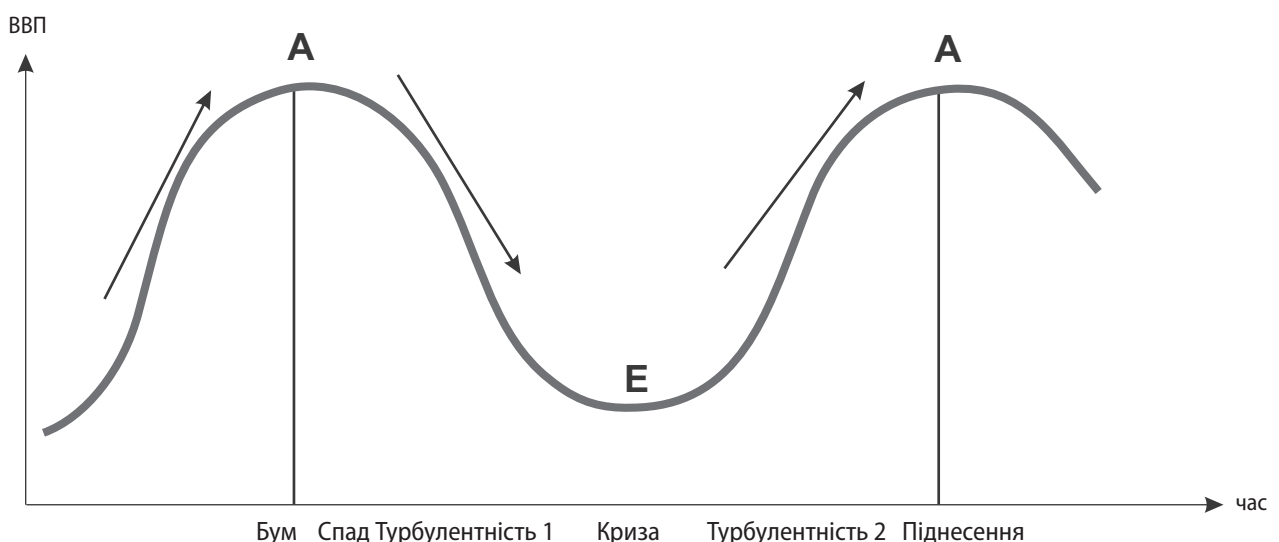
Отже, ми бачимо, що турбулентність викликають причини не лише економічного, а й неекономічного характеру.

Можна виокремити два види економічної турбулентності Перший відображає затяжний спад в економіці. Цей вид можна назвати провісником кризи (*рис. 1* – «Турбулентність 1»). Сутність другого, навпаки, полягає в усуненні наслідків кризи (*рис. 1* – «Турбулентність 2»). Такий висновок можна зобразити у вигляді графіка.

Таким чином, економічна криза породжує глобальні економічні проблеми (їх поява або посилення), а під час турбулентності вирішення вже існуючих проблем не є можливим. Саме це є

ЕКОНОМІЧНИЙ ЦИКЛ

РИСУНОК 1

межею у змістовному вираженні поданих понять. Крім того, турбулентність передбачає хвилеподібні коливання економічної ситуації окремих країн, яка у свою чергу передбачає періодичні покращення та погіршення, а криза характеризується довготерміновим спадом, наслідки якого проявляються у багатьох країнах по всьому світу. Турбулентність економіки є загрозою як для країн, так і для світу в цілому, адже у будь-який час вона може перетворитися на кризу, масштаби і наслідки якої важко передбачити.

Українська економіка не є винятком. Можна розглянути деякі ризики для української економіки в умовах турбулентності. Зокрема, в умовах турбулентності з'являється загроза протекціонізму. Стабільність може підштовхнути різні країни змусити підприємства та банки, що субсидуються платниками податків, зосередитися на діяльності у рамках території своєї країни.

Наступний ризик, пов'язаний з турбулентністю, – це гіперінфляція. Велика кількість ліквідних коштів, що створюються центральними банками, зростання бюджетного дефіциту та боргу поряд з підвищенням цін на сировинні товари в умовах затяжної рецесії можуть стати причиною інфляції. Ознаки таких явищ спостерігаються і на ринках продовольчих товарів, виробництво яких у світі залишається на стабільному рівні.

Якщо розглядати діяльність глобальної фінансової системи, то необхідно констатувати факт, що вона має двоїстий характер. З одного боку, для країн відкриваються нові можливості (наприклад, поглиблення взаємодії між економічними агентами, підвищення рівня ефективності ринків), з іншого – з'являються нові ризики [2].

Розвиток тісних зв'язків між державами посилює інтеграцію всієї світової економіки. Однак разом з цим з'являються ризики, пов'язані з передачею нестабільності із однієї країни у інші. Крім цього, з'являється ризик, пов'язаний із нездатністю учасників виконувати свої зобов'язання, що призводить до порушення функціонування інших учасників. Цей вид ризиків може викликати глобальні негативні зміни у фінансовій системі аж до кризових ситуацій. У сучасних реаліях для України складатиметься інша ситуація, адже корективи в економічну політику нашої країни вносить агресія Росії та переорієнтація виробництва на європейські країни. Як наслідок цих процесів інфляція за 2014–2017 роки склала майже 100 % [15].

Через загострення відносин з Російською Федерацією в Україні почався відтік капіталу. За 10 років з України вивели більше \$116 млрд. Слідом за девальвацією гривні стрімко почав

скорочуватися імпорт товарів, вперше за історію незалежної України експорт перевищив імпорт. Це відбулося після того, як ціна долара подолати відмітку 20 грн та спрямувалася вгору.

Універсального методу подолання турбулентності не існує в жодній економіці у світі. Для впливу на економічний розвиток у держави існує обмежений перелік інструментів. Одним із інструментів, що допомагає контролювати економіку, є ставка рефінансування. Протягом 2013–2017 років більшість українських підприємств у ключових сферах економіки, таких як машинобудування та будівництво, були обмежені у доступі до капіталу. Ставка рефінансування, яка визначає мінімальну вартість капіталу, була вище норми рентабельності у цих сферах. Таким чином, ці сфери, що становлять індустріальний комплекс економіки, не мали можливості кредитування. Через високі процентні ставки вітчизняні банки і підприємства вимушені були робити запозичення за кордоном.

Основною характеристикою епохи турбулентності є життя в борг. Банкрутують не лише підприємства, а й держави. Внутрішні та зовнішні позики, накачування державою економіки грошима, що взяті в борг у міжнародних банків, фінансових організацій, перманентна реструктуризація боргів індивідів і підприємств – усе це різні сторони життя в борг. Найбільші економіки світу – США, Японія, ряд країн ЄС – мають найбільші обсяги державного боргу. У найбільшій економіці світу – США – відношення державного боргу до ВВП становить понад 110 %, досягнувши астрономічної суми понад \$17 трлн, а у Японії – понад 240 %. Загальний розмір боргових зобов'язань США вже перевищує \$50 трлн і багаторазово перевищує ресурси потенційних американських кредиторів [5, с. 187].

Протягом першого півріччя валовий зовнішній борг України зріс на \$1,3 млрд і станом на 1 липня 2017 року становив \$114,8 млрд. Стосовно ВВП рівень зменшився до 114,3 % порівняно з 121,8 % ВВП на початок року. Зовнішні зобов'язання державного сектора збільшилися на \$2,3 млрд до \$44,9 млрд (44,7 % ВВП), з них у II кварталі поточного року – на \$2 млрд. Крім того, борг фінансового та реального секторів скоротився з початку року на \$1 млрд (в т.ч. на \$0,8 млрд – у II кварталі) до \$69,9 млрд (69,6 % ВВП). Зовнішній борг сектора загального державного управління зріс протягом першого півріччя 2017 року на \$0,9 млрд – до \$37,3 млрд (37,1 % ВВП) [15].

О. Мостіпака у своїй статті пише, що епоха турбулентності буде важкою для України та людства

загалом; разом з тим вона буде мати не тільки негативні і руйнівні, а й позитивні, синергетичні, необхідні для подальшого розвитку наслідки. Таким чином, враховуючи закони турбулентної ентропійної логіки, необхідно визначити не одну траєкторію розвитку соціально-економічної системи, а сукупність найімовірніших (стійких) змін [11].

Сьогодні нестабільність стала однією з основних характеристик у світовій економіці. На відміну від криз минулого століття, коли порівняно короткострокові періоди турбулентності та спаду змінювалися періодами стабільності та зростання, сьогоднішня нестабільність стала стійким трендом. МВФ та інші міжнародні фінансові організації у своїх доповідях впевнено передбачають нестабільність на сировинних та фінансових ринках.

Зокрема, американська аналітична компанія *Statfor* у своєму політичному прогнозі на найближче десятиліття широко використовує визначення «нестійкий» та «нестабільний». До лексикону політиків та експертів увійшов термін «нова нормальність», яким почали позначати спочатку аномально низьке економічне зростання, а потім і всі інші аномалії. Системна економічна та фінансова криза, нездатність існуючих інститутів глобального управління здійснювати реформи із врахуванням нових

реалій прискорює процес створення нових альтернативних інститутів [16].

Висновки. Отже, поняття турбулентності, незважаючи на відмінні риси її з кризою, достатньо вразливе, адже існують правила, що ґрунтуються на економічній залежності одних країн від інших та експорті між ними формальних та неформальних інститутів, починають гальмувати економіку. Крім цього, стає неможливим вирішення глобальних економічних проблем, таких як зубожіння населення, посилення техніко-технологічної поляризації країн.

Таким чином, знання законів турбулентної логіки дозволяє визначити не лише траєкторію розвитку системи, а й ціле векторне поле найбільш вірогідних (стійких) хвилеподібних змін. Необхідно зробити висновки про необхідність нових правил гри та адаптації до них, що обумовлені змінами, які відбуваються в умовах турбулентності у всьому світі. Але навіть ці кроки не гарантують економічну стабільність та непохитність позицій будь-якої країни. Потрібно пам'ятати незаперечний закон хаосу: проектуючи одне, ми завжди будемо щось інше, що знаходиться в межах проєктованого. Такі незаперечні правила феномену турбулентності.

- Бурлачков В. Турбулентность экономических процессов: теоретические аспекты / В. Бурлачков // Вопросы экономики. – 2009. – № 11. – С. 90–98.
- Васильева М. Россия в условиях глобальной турбулентности / М. Васильева [Электронный ресурс]. – Режим доступа: <https://www.scienceforum.ru/2017/pdf/33693.pdf>.
- Дем'ячук І. Економічна турбулентність в Україні та перспективи її розвитку / І. А. Дем'ячук // Економіка та держава. – 2012. – № 4. – С. 98–100 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://nbuv.gov.ua/UJRN/ecde_2012_4_31.
- Дем'ячук І. Природа та особливості виникнення економічної турбулентності / І. А. Дем'ячук // Інвестиції: практика та досвід. – 2012. – № 5. – С. 88–92 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://nbuv.gov.ua/UJRN/ipd_2012_5_26.
- Дятлов С. А. Энтропийная природа мировой финансово-экономической системы и энтропийный менеджмент / С. А. Дятлов // Глобальный социальный паразитизм (к 100-летию ФРС США): Материалы Международной научно-общественной конференции, 19 декабря 2013 г. – М.: Наука и политика. – С. 184.
- Эдгар П. Хаос и порядок на рынках капитала. Новый аналитический взгляд на циклы, цены и изменчивость / П. Эдгар. – М.: Мир, 2010. – 336 с.
- Журавлева Г. Новые правила игры в условиях экономической турбулентности / Г. Журавлева, Н. Манохина [Электронный ресурс]. – Режим доступа: <https://cyberleninka.ru/article/n/novye-pravila-igry-v-usloviyah-ekonomicheskoy-turbulentnosti>.
- Захарченко П. Турбулентні процеси в економіці курортно-рекреаційних систем / П. Захарченко [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://web.znu.edu.ua/herald/issues/2012/eco-3-2012/077-82.pdf>.
- Котлер Ф. Бизнес в условиях хаосу: Менеджмент і маркетинг в епоху глобальних потрясінь / Ф. Котлер, Дж. А. Касліоне [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://ru.bookmate.com/books/ezTqwGT4>.
- Котлер Ф. Хаотика: управління та маркетинг в епоху турбулентності / Ф. Котлер, Дж. А. Касліоне. – К.: Хімджест, 2009. – 208 с.
- Мостіпака О. Турбулентність ринкової економіки / О. Мостіпака [Електронний ресурс]. – Режим доступу: ojs.kname.edu.ua/index.php/area/article/view/1396/1326.
- Сибирка Л. А. Управління інвестиційною діяльністю українських підприємств в умовах глобальної економічної турбулентності / Л. А. Сибирка [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://econom.chnu.edu.ua/wpcontent/uploads/2017/02/Nvuumevcg_2016_73__22.pdf.
- Стратегія країн Інтермаріум в умовах епохи глобальної турбулентності [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://azov.press/ru/strategiya-krain-intermarium-v-umovah-epohi-global-noi-turbulentnosti>.
- Хетманчук А. Глобальна фінансова криза як показник турбулентності ринкової економіки у XXI столітті / А. Хетманчук, А. Сучолінський [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://ev.nmu.org.ua/docs/2013/2/EV20132_118-126.pdf.
- Валовий зовнішній борг України виріс [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://minfin.com.ua/ua/2017/09/18/30010312>.
- Stratfor: теневоє ЦРУ дає мировий прогноз на наступні 10 років [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://news.liga.net/news/world/6020175-stratfor_tenevoe_tsru_daet_mirovoy_prognoz_na_sleduyushchie_10_let.htm.
- Mullin T. Turbulent times for filds / T. Mullin // New Scientist. – 1981. – № 11 [Electronic resource]. – Available at: <http://www.fortunecity.com>.

1. Burlachkov, V. (2009). «Turbulence of economic processes: theoretical aspects», *Economics*, no. 11, pp. 90–98.
2. Vasilieva, M. Russia in conditions of global turbulence [Electronic resource]. – Available at: <https://www.scienceforum.ru/2017/pdf/33693.pdf>.
3. Demyanchuk, I.A. (2012). «The nature and features of the emergence of economic turbulence», *Investments: practice and experience*, no. 5, pp. 88–92 [Electronic resource]. – Available at: http://nbuv.gov.ua/UJRN/ipd_2012_5_26.
4. Demyanchuk, I. (2012). «Economic turbulence in Ukraine and prospects for its development», *Economy and the state*, no. 4, pp. 98–100 [Electronic resource]. – Available at: http://nbuv.gov.ua/UJRN/ecde_2012_4_31.
5. Dyatlov, S.A. (2013). «Entropy nature of the world financial and economic system and entropy management», *Global social parasitism (to the 100th anniversary of the US Federal Reserve): materials of the International Scientific and Public Conference*, December 19, 2013. Moscow, Science and politics, pp. 184.
6. Edgar, P. (2010). *Chaos and order in the capital markets. A new analytical view of cycles, prices and volatility*. Moscow, The World, 336 p.
7. Zhuravleva, G. and Manokhina, N. New rules of the game in conditions of economic turbulence [Electronic resource]. – Available at: <https://cyberleninka.ru/article/n/novye-pravila-igry-v-usloviyah-ekonomicheskoy-turbulentnosti>.
8. Zakharchenko, P. Turbulent processes in economics of resort-recreational systems [Electronic resource]. – Available at: <http://web.znu.edu.ua/herald/issues/2012/eco-3-2012/077-82.pdf>.
9. Kotler, Ph. and Castlone, J.A. Business in the chaos of chaos: Management and Marketing in the Epoch of Global Shocks [Electronic resource]. – Available at: <https://en.bookmate.com/books/ezTqwGT4>.
10. Kotler, Ph. and Castlone, J.A. (2009). *Chaotics: the business of managing and marketing in the age of turbulence*. Kyiv, Himjest, 208 p.
11. Mostipaka O. Turbulence of the Rink Economy [Electronic resource]. – Available at: ojs.kname.edu.ua/index.php/area/article/view/1396/1326.
12. Sibirka, L.A. Management of the investment activities of the Ukrainian authorities in the global economic turbulence [Electronic resource]. – Available at: http://econom.chnu.edu.ua/wpcontent/uploads/2017/02/Nvuumevcg_2016_73__22.pdf.
13. The strategy of the countries of the Intermarium in the era of global turbulence [Electronic resource]. – Available at: <http://azov.press/en/strategiya-krain-intermarium-v-umovah-epohi-global-noi-turbulentnosti>.
14. Hetmanchuk, A. and Sucholinsky, A. Global financial crisis yak pokaznik turbulentnosti rinkovoi ekonomiki at the XXI stoliti [Electronic resource]. – Available at: http://ev.nmu.org.ua/docs/2013/2/EV20132_118-126.pdf.
15. The gross external debt of Ukraine has grown [Electronic resource]. – Available at: <https://minfin.com.ua/ua/2017/09/18/30010312>.
16. Stratfor: The shadowy CIA gives the world a forecast for the next 10 years [Electronic resource]. – Available at: http://news.liga.net/news/world/6020175-stratfor_tenevov_tsru_daet_mirovoy_prognoz_na_sleduyushchie_10_let.
17. Mullin, T. (1989). «Turbulent times for fields», *New Scientist*, no. 11 [Electronic resource]. – Available at: www.fortunecity.com.

Дата подання рукопису: 26.07.2017